

Dr. Gerd Busse

Benno-Niggemeyer-Weg 13 • 44227 Dortmund
Tel.: 0231-791.449 • E-Mail: gerd.busse@het-bureau.eu
www.het-bureau.eu

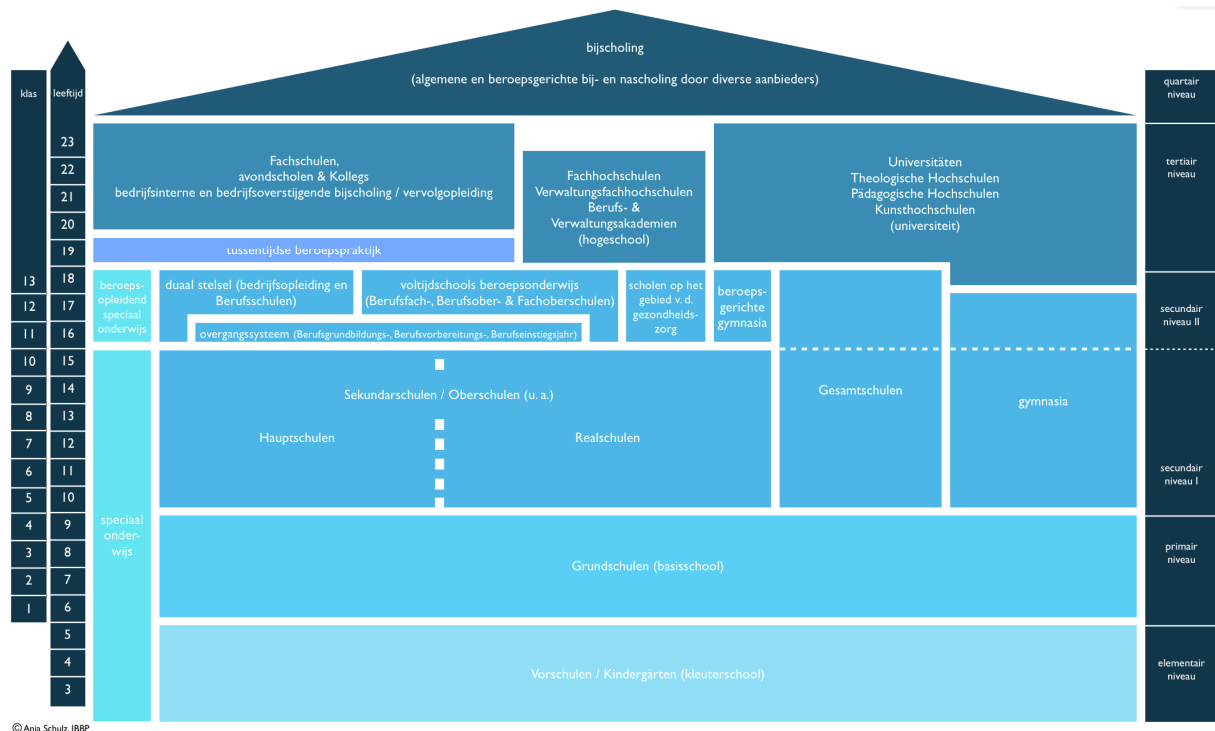
Het middelbaar beroepsonderwijs

Landenstudie Duitsland

Gerd Busse en Dietmar Frommberger

Dortmund, februari 2012

Het Duitse middelbaar beroepsonderwijs in vogelvlucht

Overzicht onderwijsstelsel

Het Duitse onderwijssysteem is sterk federaal georganiseerd, d.w.z. belangrijke bevoegdheden liggen bij de 16 deelstaten (*Bundesländer*), die gezamenlijk de Bondsrepubliek Duitsland vormen.

De voltijd leerplicht geldt in Duitsland vanaf het zesde levensjaar (basisschool) en duurt in de meeste deelstaten negen jaar. Bovendien geldt in alle deelstaten een driejarige partiële leerplicht voor het beroepsonderwijs (*Teilzeitberufsschulpflicht*), speciaal voor jongeren die geen algemeen voortgezet onderwijs meer volgen. Jongeren worden hiermee verplicht het schoolse gedeelte van een duale beroepsopleiding te volgen of, als ze geen opleidingsplaats vinden, een traject in het *Übergangssystem* (overgangssysteem) te doorlopen.

Aan het begin van het vijfde schooljaar, met ongeveer tien jaar, stromen de leerlingen de eerste fase van het voortgezet onderwijs in (*Sekundarbereich 1*). Zij hebben dan de keuze tussen de *Hauptschule* (ISCED 2), de *Realschule* (ISCED 2) of het *Gymnasium* (ISCED 2/3).¹ Ongeveer 20 procent van alle leerlingen binnen het *Sekundarbereich 1*, gaan naar de *Hauptschule* (vergelijkbaar met het Nederlandse vmbo-kb en -bb).² De *Realschule* (vergelijkbaar met vmbo/havo, ongeveer 25 procent van de *Sekundarbereich 1*-leerlingen) duurt (in in de meeste deelstaten) zes jaar en wordt afgesloten met een middelbaar schoolexamen. *Hauptschule* en *Realschule* vormen allebei een belangrijke voorbereidende leerweg naar een (duale) beroepsopleiding. Het *Gymnasium* (vergelijkbaar met het Nederlandse vwo en bezocht

¹ Daarnaast bestaat er, net zo als in Nederland, het speciaal onderwijs (*Sonderschulwesen*). Verder is er ook nog een geïntegreerde vorm van algemeen vormend onderwijs op dit niveau in de zogenaamde *Gesamtschule*, die een beetje op het Nederlandse middenschool-model lijkt. De beslissing over het te volgen leerpad (*Hauptschule*, *Realschule* of *Gymnasium*) wordt hier pas op een later tijdstip genomen. In veel deelstaten in Duitsland is op het ogenblik een ontwikkeling aan de gang, waarbij *Haupt-* en *Realschule* in één nieuwe schoolvorm samengevat worden. De benoemingen van deze nieuwe schoolvorm zijn, al naargelang de deelstaat waarin zij worden ingevoerd, divers, bijv. *Sekundarschule*, *Mittelschule*, *Oberschule*, *Regelschule*, *Stadtteilschule* of *Werkrealschule*.

² European Commission (2006/07), blz. 35.

door ongeveer 35 procent van alle scholieren in het *Sekundarbereich 1*) duurt in de eerste fase van het voortgezet onderwijs, afhankelijk van de deelstaat, vier tot zes jaar en eindigt in klas 10. Het *Gymnasium* kan na afloop van de eerste fase (klas 10) in de tweede fase van het voortgezet onderwijs (*Sekundarbereich 2*) worden, afhankelijk van het type gymnasium, vervolgd tot klas 12 (zoals in NRW) of klas 13.

Deze bovenbouwklassen sluiten af met het *Abitur*, dat vervolgens toegang geeft tot een vervolgopleiding op universitair niveau; klas 11 of 12 (afhankelijk van de deelstaat) sluit af met de *Fachhochschulreife*, die toegang biedt tot het hbo (*Fachhochschule*); een andere belangrijke leerroute naar het hbo loopt via de *Fach-* of *Berufsoberschule*. Daarnaast bestaat er in het *Sekundarbereich 2* ook de mogelijkheid om voor een meer beroepsgerichte vorm van het gymnasium te kiezen: het *Berufliches Gymnasium*.

Beroepsopleidingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs

De duale manier van opleiden voor een beroep is de belangrijkste opleidingsroute in Duitsland. In 2008 begonnen ongeveer 48 procent van alle (nieuwe) deelnemers aan het secundaire beroepsonderwijs aan een duale opleiding.³ Het voltijdonderwijs, dus de *Berufsfachschule*, de *Fachoberschule* en het *Fachgymnasium* (die vaak in centra voor beroepsonderwijs geïntegreerd zijn) stroomden in 2008 ruim 18 procent van de jongeren uit het algemeen vormend onderwijs in.⁴

Übergangssystem (ISCED 2)

Het *Übergangssystem* (overgangssysteem) binnen het Duitse beroepsonderwijs bestaat uit opleidingstrajecten voor schoolverlaters die op de reguliere ‘opleidingsmarkt’ niet terecht kunnen (in 2008 was dit 34,1 procent van alle nieuwkomers in het secundair beroepsonderwijs).⁵ Hierbij gaat het om beroepsgerichte vooropleidingen die bedoeld zijn om hun kansen op een opleidingsplaats in het duale systeem of in het voltijdonderwijs of hun arbeidsmarktperspectieven te verbeteren. Deze opleidingstrajecten tussen school en beroepsonderwijs worden door centra voor beroepsonderwijs (zoals de *Berufskollegs* in Noordrijn-Westfalen of de *Berufsbildende Schulen* in Nedersaksen), opleidingscentra van de *Kammern* (kamers van koophandel) of de vakbonden of door kerkelijke of particuliere instellingen georganiseerd en uitgevoerd. Het aanbod in dit overgangssysteem is sterk versplinterd, het systeem zelf bijna niet gereguleerd, en de aansluiting op het reguliere beroepsonderwijs werkt slecht.⁶

Duaal systeem (ISCED 2-3)

Ongeveer tweederde van de nieuwkomers op de arbeidsmarkt in Duitsland heeft een beroepsopleiding gevolgd in het zogenaamde ‘duale systeem’,⁷ een alternerende beroepsopleiding binnen een bedrijf en op de *Berufsschule*. In bijna alle branches en sectoren is het mogelijk om een opleiding binnen het duale stelsel te volgen (uitzondering zorg en welzijn; de opleidingen vinden hier in *Berufsfachschulen*, *Fachschulen* of *Schulen des Gesundheitswesens* plaats). Hoewel er in principe geen schooldiploma nodig is om aan een duale opleiding te kunnen beginnen is het in de praktijk toch zo, dat werkgevers een goede vooropleiding op prijs stellen; dat is dan vaak een diploma *Realschule* of zelfs *Gymnasium*. Het merendeel van de jongeren begint direct na beëindiging van de *Haupt-* of de *Realschule* of het *Gymnasium*

³ Autorengroep Bildungsberichterstattung 2010, tabel E1-1 en E1-1A; zie bijlage 1.

⁴ Ibidem. De rest, ruim 34 procent, stroomde het *Übergangssystem* (overgangssysteem) in. Voor nadere informatie over het voltijdschoolse beroepsonderwijs zie: Ruf (2008) en Zöller, Kremer, Walden en Euler (2006).

⁵ Autorengroep Bildungsberichterstattung 2010, tabel E1-1 en E1-1A; zie bijlage 1.

⁶ Voor nadere informatie over het overgangssysteem zie: Beicht en Ulrich (2008), Beicht, Friedrich en Ulrich (2008), Kutscha (2005) en Ulrich (2008).

⁷ Tot deze groep horen echter ook diegenen die direct na hun duale opleiding doorgeleerd en een vervolgopleiding of een studie gevolgd hebben.

met de opleiding. De opleiding in het duale systeem is zo georganiseerd dat leerlingen drie tot vier dagen per week in het bedrijf werken en één tot twee dagen per week op school zijn. Het bedrijf en de school zijn zelfstandige leerplaatsen en werken gedurende de opleiding als gelijkwaardige partners samen. Dat is een interessant verschil met Nederland, waar voornamelijk de onderwijsinstelling de leerdoelen van de beroepspraktijkvorming in het bedrijf bepaalt. De opleiding duurt, afhankelijk van het gekozen beroep, twee tot drieënhalf jaar.

Voltijdschools beroepsonderwijs (ISCED 3)

De *vollzeitschulische Berufsbildung* in Duitsland, vergelijkbaar met de Nederlandse bol-opleiding, is onderverdeeld in verschillende schooltypes:

- De *Berufsfachschule* (vakopleidingen) biedt een voorbereidende leerweg op het beoefenen van een beroep en draagt tegelijk ook bij aan de algemene vorming. Het aanbod aan opleidingen van deze scholen is zeer divers, met veel verschillen tussen de afzonderlijke 16 deelstaten. Er zijn *Berufsfachschulen* voor commerciële (handels-) beroepen en voor ambachtelijke beroepen, voor beroepen in de gezondheidszorg, sociale welzijnszorg of thuiszorg en voor kunstzinnige beroepen. Al naargelang de opleiding die men kiest, geeft het doorlopen van de *Berufsfachschule* een volledige kwalificatie voor het uitoefenen van een beroep, ofwel een basiskwalificatie om in te stromen in een beroepsopleiding in het duale systeem. In het laatste geval heeft men met de *Berufsfachschule* een vrijstelling van het eerste opleidingsjaar. Afhankelijk van welke opleiding gekozen wordt, duurt de *Berufsfachschule* één tot drie jaar.⁸
- De *Fachoberschule* (FOS) is een vervolg op de *Realschule* en duurt twee jaar (klas 11 en 12). Leerlingen doen er algemene en vakinhoudelijke kennis en beroepsvaardigheden op. De opleiding kan vergeleken worden met een Nederlandse tweejarige middelbare beroepsopleiding na de havo. Met het diploma van de *Fachoberschule* kunnen leerlingen doorstromen naar een hogere beroepsopleiding aan een *Fachhochschule*.
- De *Berufsoberschule* (BOS, 2 of 3 jaar) sluit aan op de *Realschule*, een afgeronde beroepsopleiding of de *Fachhochschulreife*. Ook hier verwerven de leerlingen algemene en vakinhoudelijke kennis en beroepsvaardigheden. Met hun BOS-diploma kunnen leerlingen doorstromen naar de universiteit.
- Bij de *Schulen des Gesundheitswesens* gaat het om scholen voor voltijdopleidingen die voor beroepen in zorg en welzijn opleiden zoals bijv. verpleegkundige of bejaardenverzorger.

Berufliche Fortbildung (ISCED 4-5B)

Het domein van de bijscholing/vervolgopleidingen laat zich onderverdelen in

- *Betriebliche Fortbildung* (of *Weiterbildung*): bedrijfsinterne bijscholingen met of zonder certificaat, voor een deel gaat het hier om aanpassingen aan nieuwe technische of organisatorische ontwikkelingen in een bedrijf (*Anpassungsqualifizierung*). Het civiel effect blijft vaak beperkt op het bedrijf of de branche.
- *Betriebsnahe bzw. betriebsübergreifende Fortbildung*: bedrijfsoverstijgende en gestandaardiseerde vervolgopleidingen die met een erkend diploma afgerond worden (*Meister, Fachwirt* of *Fachkaufmann*). De opleidingen berusten of op een landelijk geregeld curriculum (*Fortbildungsordnung*) of op een curriculum dat door één kamer van koophandel is ontwikkeld (*Fortbildungsregelung*) en ook alleen op het werkgebied van deze kamer geldt. Dit type *Fortbildung* wordt geregeld door het *Berufsbildungsgesetz* of de *Handwerksordnung*.
- *Schulische Fortbildung*: voltijdschoolse vervolgopleidingen, die op basis van de schoolwetten van de deelstaten geregeld zijn en met een erkend diploma afgerond worden

⁸ Voor meer informatie over de *Berufsfachschule* zie Feller (2004) en Pahl (2009).

(*Techniker* of *Betriebswirt*). De opleidingen vinden plaats in zogenaamde *Fachschulen*, die op hun beurt weer onderdeel uitmaken van de centra voor beroepsonderwijs (bijv. de *Berufskollegs* in NRW). Leerlingen die een beroepsopleiding hebben afgerond (al dan niet in het duale stelsel) en enige werkervaring hebben opgedaan, worden hier verder opgeleid voor leidinggevende posities.

De actoren in het mbo

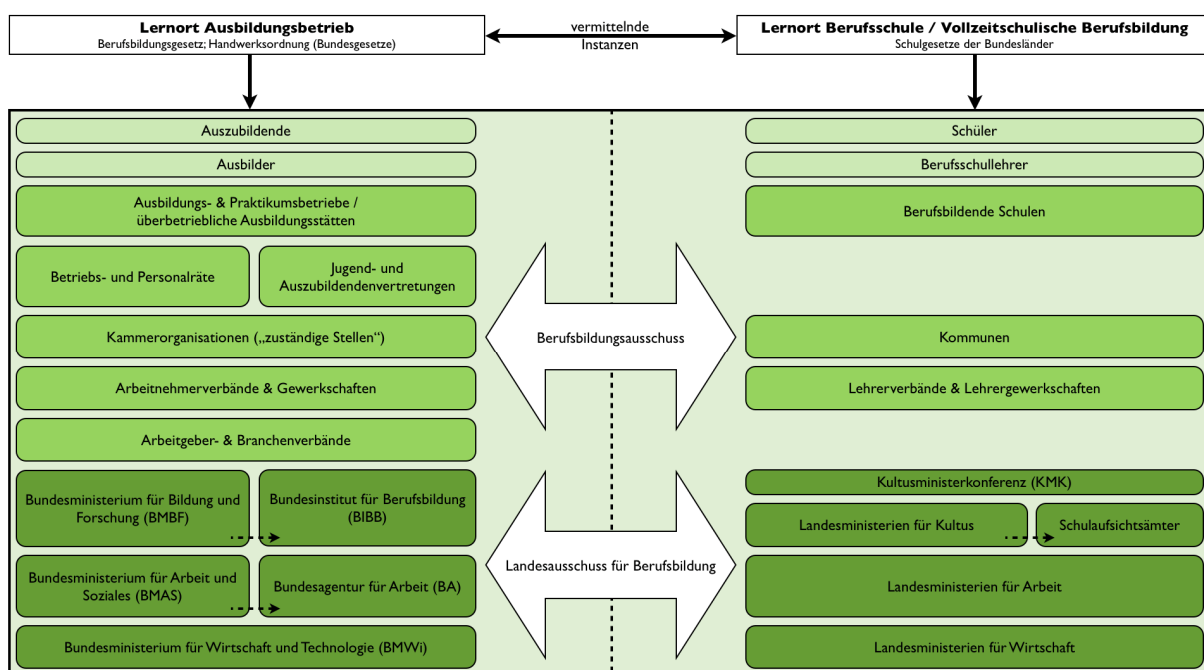
Het Duitse onderwijssysteem wordt in hoge mate bepaald door de federale structuur van de Bondsrepubliek Duitsland. De deelstaten hebben veel invloed op de onderwijswetgeving en het bestuur van het onderwijs. Deze invloed is vooral te merken op het niveau van de hogescholen en universiteiten, binnen het algemeen vormend onderwijs en in onderdelen van het beroepsonderwijs. Om de nodige eenheid in het onderwijsstelsel te kunnen garanderen, werken de deelstaten samen in de zogenaamde *Kultusministerkonferenz* (KMK). Hierin zijn de ministers van onderwijs en cultuur van de zestien Duitse deelstaten vertegenwoordigd. In hun overleg maken de afgevaardigden algemene afspraken over ontwikkelingen in het onderwijs.

De taken van de centrale overheid hebben voor wat betreft het beroepsonderwijs betrekking op buitenschoolse initiële en voortgezette opleidingen binnen een bedrijf, op onderwijsontwikkeling, maatregelen ter stimulering van de arbeidsmarkt en op onderzoek op het gebied van arbeidsmarkt en beroep. Het verantwoordelijke departement is het onderwijsministerie ofwel *Bundesministerium für Bildung und Forschung* (BMBF). Maar ook het *Bundesministerium für Wirtschaft* heeft invloed op de inrichting van het bedrijfsgerichte en bedrijfsversterkende initiële en voortgezet beroepsonderwijs.

Voor de leerplaats binnen het bedrijf gelden de wet op het beroepsonderwijs (*Berufsbildungsgesetz; BBiG*) ofwel de *Handwerksordnung* (een reglement behorend bij het ambacht), de trajecten in het overgangssysteem vallen (voor een deel) onder het *Sozialgesetzbuch III* (SGB III), en het schoolse gedeelte van de duale opleiding en de voltijdschoolse opleidingen worden door de afzonderlijke schoolwetten van de 16 deelstaten geregeld.

Het volgende schema geeft een overzicht van de verantwoordelijkheden en bevoegdheden binnen het Duitse beroepsonderwijs.

De actoren in het Duitse beroepsonderwijs

Het Duitse Ministerie voor Onderwijs en Wetenschap (BMBF) is o.a. verantwoordelijk voor het waarborgen van de kwaliteit van beroepsopleidingen in het duale systeem, de zorg voor voldoende aanbod aan opleidingsplaatsen in bedrijven en voor de steun aan jongeren met een (leer-) achterstand. Hierbij wordt de verantwoordelijke minister van onderwijs ondersteund door het *Bundesinstitut für Berufsbildung* (BIBB) dat hem bij alle vragen betreffende het beroepsonderwijs adviseert. Op regionaal niveau dragen de *Industrie- und Handelskammern* (IHK's) en *Handwerkskammern* zorg voor de beoordeling van de resultaten en de accreditatie van de eindexamens en de uitreiking van de diploma's.⁹ Voor het onderwijs aan de *Berufsschulen* zijn de ministers van Onderwijs en Cultuur van de 16 deelstaten verantwoordelijk, die samen de al eerder genoemde *Kultusministerkonferenz* vormen.

De opleiding binnen het bedrijf is gebaseerd op de landelijke Duitse kwalificatiestructuur (het systeem van *Ausbildungsordnungen*¹⁰ voor opleidingen binnen het duale systeem). Hierin wordt een brede basisopleiding beschreven, met vakinhoudelijke onderdelen en praktijkervaring, die gezamenlijk moeten leiden tot een startkwalificatie op basis waarvan men een specifiek beroep kan uitoefenen. Ter verduidelijking: sociale partners en overheid ontwikkelen via een vastgelegde procedure een *Ausbildungsordnung*, die uiteindelijk door de *Bundesbildungsminister*, dus de centrale overheid, ondertekend wordt.¹¹ De leerbedrijven stellen op basis van de *Ausbildungsordnung* een eigen bedrijfsopleidingsplan op. De opleiding binnen de school (*Berufsschule*) draagt bij aan de algemene ontwikkeling én de beroepsvorming. Een zogenaamd raamleerplan van de KMK (*Rahmenlehrplan*), gebaseerd op de kwalificatiestructuur, beschrijft nauwkeurig de vereiste beroepsvaardigheden van elk van de 345 beroepen binnen het duale systeem. Het raamleerplan voor de school en de kwalificatiestructuur (het systeem van *Ausbildungsordnungen*) worden gezamenlijk door de regering en de deelstaten én met instemming van de werkgevers en de vakbonden vastgesteld.

De voltijdagogopleidingen vallen onder de verantwoordelijkheid van de ministers van onderwijs en cultuur van de 16 deelstaten die in de *Kultusministerkonferenz* de leerplannen (*Lehrpläne*) voor de afzonderlijke opleidingen op elkaar afstemmen (oftewel proberen af te stemmen). Het is een wat onoverzichtelijk veld, mede ook omdat initiële beroepsopleidingen en vervolgoopleidingen door elkaar heen lopen en de opleidingen bovendien vaak tussen de deelstaten van naam verschillen.

Belangrijk voor de sturing van het opleidingsaanbod binnen het voltijdagonderwijs zijn de commissies voor beroepsonderwijs (*Berufsbildungsausschüsse*) van de kamers van koophandel op lokaal en regionaal niveau en de *Landesausschüsse für Berufsbildung* op deelstaatniveau. Beide organen hebben de wettelijke functie, de kwaliteit van het beroepsonderwijs op hun werkgebied te waarborgen, en dat houdt ook in, voor de aansluiting van het aanbod aan opleidingen en opleidingsplaatsen op de regionale (kamerregio of deelstaat) arbeidsmarkt te zorgen. De taken en de tripartiete samenstelling van de twee organen (vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en de overheid/scholen) zijn in het *Berufsbildungsgesetz* vastgelegd.

Het voltijdschoolse beroepsonderwijs vindt plaats in centra voor beroepsonderwijs, die qua functie en inrichting van het onderwijs met de ROCs in Nederland vergelijkbaar zijn. Deze centra zijn een samensluiting van in principe alle beroepsopleidende schooltypes zoals *Fachoberschulen*, *Berufsoberschulen*, *Fachgymnasien*, *Berufsfachschulen* en *Berufsschulen* en bieden zowel de mogelijkheid voor een grote diversiteit aan beroepsvoorbereidende trajec-

⁹ De Duitse *Wirtschaftskammern* zijn maar gedeeltelijk met de Kamers van Koophandel in Nederland vergelijkbaar, omdat ze een veel grotere rol in het (duale) beroepsonderwijs spelen dan hun tegenhangers in Nederland.

¹⁰ *Ausbildungsordnungen* zijn officieel erkende documenten die het kwalificatieprofiel, het opleidingsprogramma (*Ausbildungsrahmenplan*) en de vereiste competenties bevatten. Voor een beknopte overzicht over de procedures bij de ontwikkeling van *Ausbildungsordnungen* zie BIBB 2007.

¹¹ Voor een beschrijving van de procedure zie Benner 1994.

ten, initiële beroepsopleidingen, beroepsgerichte algemeen vormende opleidingen, vervolgoopleidingen (*Fachschule*) en scholingen voor derden (dus een soort ‘contractactiviteiten’). In de centra voor beroepsonderwijs vindt ook het theoretische deel van de duale opleiding plaats. Hoewel in de centra de verschillende schooltypes voor secundair beroepsonderwijs geconcentreerd zijn ligt het accent over het algemeen toch op opleidingen of voor *gewerblich-technische* (ambachtelijke en technische) of voor *kaufmännisch-verwaltende* (commerciële en administratieve) beroepen. De centra voor beroepsonderwijs bieden plaats voor tussen de 250 en 5.000 leerlingen, de gemiddelde grootte ligt tussen de 800 en 1.500 leerlingen. Van betekenis zijn ook de *Überbetrieblichen Berufsbildungsstätten* (ÜBS) waar bepaalde vakinhoudelijke onderdelen van een duale opleiding aangeboden worden (bedoeld vooral voor kleine bedrijven die niet de apparatuur en de kennis in huis hebben om hun leerlingen in deze verplichte onderdelen op te kunnen leiden) en die door de kamers van koophandel bestuurd worden.

Bekostiging

Het bedrijfsinterne gedeelte van de duale opleiding wordt door de bedrijven bekostigd, die een leer-werk-contract met de leerling hebben gesloten, en, wat betreft het schoolse gedeelte van de opleiding, door de overheid, d.w.z. de deelstaten en de gemeentes (*Kommunen*). Het bedrijf betaalt alle kosten, die met de opleiding in het bedrijf verbonden zijn, dus de personeelskosten voor de opleider(s) en de zakelijke kosten voor leermiddelen; daarenboven betaalt het een (via een cao vastgelegde) opleidingsvergoeding aan de leerling. De deelstaten financieren de onderwijsinspectie, de uitvoering van de curricula en de lerarenopleiding en –salarisering; de gemeentes zijn verantwoordelijk voor de bouw en het onderhoud van de schoolgebouwen, de kosten voor de bedrijfsvoering en de aanschaf van leermiddelen. De opleidingen binnen het voltijddagonderwijs worden volledig door de deelstaten bekostigd. Bedrijfsoverstijgende opleidingscentra (ÜBS) worden door de Arbeidsvoorziening (*Bundesagentur für Arbeit*), het onderwijsministerie (BMBF), de deelstaat en door eigen middelen van de ÜBS of de kamers van koophandel gefinancierd.¹²

Samenvatting

Het beroepsonderwijs in Duitsland wordt vooral gekenmerkt door een versplintering in vier verschillende, min of meer los van elkaar opererende subsystemen: het dominerende duale systeem (vergelijkbaar met de beroepsbegeleidende leerweg in Nederland), het voltijdschoolse beroepsonderwijs (vergelijkbaar met de bol-opleidingen), het maar voor een deel geregelde systeem van bijscholingen en vervolgoopleidingen en het zogenaamde ‘overgangsstelsel’, bestaand uit een onoverzichtelijke verzameling van beroepsvoorbereidende trajecten met certificaten en diploma’s zonder veel civiel effect.

Dat er in Duitsland geen integraal systeem van beroepsonderwijs bestaat is vooral aan de federale structuur van de Bondsrepubliek te wijten: de 16 *Bundesländer* (deelstaten) hebben de *Bildungshoheit*, d.w.z. ze zijn verantwoordelijk voor de inrichting en uitvoering van het algemeen vormend en het beroepsopleidend onderwijs op school. De invloed van de deelstaten op het schoolse beroepsonderwijs heeft door de hervormingen van het federale systeem in Duitsland, de zogenaamde *Föderalismusreformen* van 2006 en 2009, zelfs nog toegenomen. Het hele systeem is daardoor weinig efficiënt als het om een gestructureerd en integraal beleid rond macrodoelmatigheid in het beroepsonderwijs gaat. De centrale overheid, vertegenwoordigd door het *Bundesministerium für Bildung und Forschung* (BMBF), beschikt alleen over wettelijke competenties op het gebied van het duale beroepsonderwijs, of beter

¹² Voor uitvoeriger informatie over de bekostiging van het Duitse onderwijsstelsel zie: Hippach-Schneider, Hensen en Schober (2011, blz. 99 e.v.)

gezegd: het praktische gedeelte daarvan, dus de opleiding in het bedrijf; het theoretische, schoolse, gedeelte valt alweer onder de bevoegdheden van de deelstaten. Daar komt nog bij dat het duale beroepsonderwijs in Duitsland om historische redenen sterk door twee groepen van actoren bepaald wordt: industrie en handel aan de ene en het ambacht aan de andere kant. Beide belangengroepen zijn vertegenwoordigd in hun eigen, op regionale grondslag opererende organisaties, de *Industrie- und Handelskammer* ofwel IHK, en de *Handwerkskammer*.

In de praktijk betekent dit dat het Duitse beroepsonderwijs door een grote hoeveelheid aan wetten en actoren bepaald wordt. Er zijn 16 deelstaten met 16 ministers van onderwijs en cultuur die elk op basis van een eigen schoolwet (*Schulgesetz*) hun onderwijsbeleid voeren, dat vervolgens in de zogenaamde *Kultusministerkonferenz* (KMK) op elkaar en met de centrale overheid afgestemd dient te worden. En daar komen nog eens het bondsministerie en de 16 ministeries van economische zaken bij die eveneens veel invloed op de vormgeving van het duale beroepsonderwijs hebben.. Het resultaat is een zelfs voor deskundigen moeilijk te doorgronden wirwar aan schoolvormen, opleidingsvoorwaarden en -vereisten, verschillen in de status van identieke beroepsopleidingen als initiële of vervolgopleiding – zelfs de benamingen voor min of meer dezelfde opleidingen (en schoolvormen) kunnen per deelstaat verschillen. Maar ook op nationaal niveau kan van een harmonisch geheel in de wet- en regelgeving nauwelijks sprake zijn. Dat een belangrijk gedeelte van het duale systeem, de theoretische opleiding in de *Berufsschule*, onder de verantwoordelijkheid van de deelstaat valt, waar het bedrijf is gevestigd, is boven al vermeld, maar ook het praktische gedeelte van de duale opleiding valt niet onder één landelijke wet, maar onder twee: het *Berufsbildungsgesetz* voor de beroepsopleidingen in de industriële ofwel de dienstverleningssector, en de *Handwerksordnung* voor de ambachtelijke beroepen.

De versplintering van wettelijke bevoegdheden heeft verreikende consequenties voor een aantal aspecten van het beroepsonderwijs in Duitsland: de transparantie van het systeem als geheel en de inrichting van het onderwijs, de afstemming tussen de actoren en de doelgerichtheid van het onderwijsbeleid, de bekostiging van de opleidingen en de infrastructuur eromheen, de ruimtelijke spreiding van opleidingen, de toezicht op het systeem, de kwaliteitsbewaking en -bevordering en daarmee ook de macrodoelmatigheid van het kwantitatieve en kwalitatieve aanbod aan beroepsopleidingen in het Duitse systeem.

Elk jaar is het in Duitsland weer een probleem om de vraag van jongeren naar beroepsopleidingen met het aanbod aan opleidingen en opleidingsplaatsen door het bedrijfsleven en de scholen in dekking te brengen. Want anders dan in Nederland, waar het in het beroepsonderwijs om één integraal systeem – met eveneens twee subsystemen (bol en bbl) – gaat, is het in het Duitse beroepsonderwijs nauwelijks mogelijk, naar het voorbeeld van ‘communicerende vaten’ in een toereikend aanbod aan opleidingen en opleidingsplaatsen te voorzien. Als er in Duitsland te weinig duale opleidingsplaatsen zijn kan het tekort niet zonder meer door opleidingsplaatsen in centra voor beroepsonderwijs opgevangen worden – hiervoor is een grootschalige en langdurige afstemming op allerlei beleidsniveaus nodig.

De grote nadelen van het Duitse stelsel zijn dus de conjunctuurgevoeligheid en een ontbrekend centraal beleid. Zodra het met de economie slecht gaat, begint het bedrijfsleven het aanbod aan opleidingsplaatsen te verminderen, en omdat er geen complementair voltijdschools aanbod tegenover staat betekent dat voor veel jongeren dat ze niet aan een beroepsopleiding kunnen beginnen en dus gedwongen zijn om of in het algemeen vormend onderwijs of het voltijdschoolse systeem (beroepsgericht) door te leren (bijvoorbeeld via het bezoek van een *Fach- of Berufsoberschule*) of door middel van een beroepsvoorbereidend traject in het overgangssysteem proberen hun marktpositie voor de volgende sollicitatieronde naar een opleidingsplaats te verbeteren.

Zolang het met de economie echter goed gaat profiteert het Duitse beroepsonderwijs van de dominantie en de attractiviteit van het duale systeem, die voor een goede aansluiting van het beroepsonderwijs op de arbeidsmarkt zorgt, zowel wat de aantallen jongeren betreft

die in een van de 345 beroepen opgeleid worden, als ook wat de kwaliteit van het beroeps- onderwijs zelf aangaat, dus het vermogen van het systeem om snel op technische of organi- satorische ontwikkelingen in het beroep in te kunnen spelen. Het voltijdschoolse beroeps- onderwijs heeft daarentegen een vergelijkbaar probleem als het mbo in Nederland: hier is sprake van een sterk aanbodgericht, planmatig beleid in de kwantitatieve en kwalitatieve inrichting van het onderwijs, en dat bergt altijd het gevaar in zich langs de arbeidsmarkt heen op te leiden.

Geraadpleegde literatuur

- Autorengruppe Bildungsberichterstattung: *Bildung in Deutschland 2008*. Bielefeld: W. Ber- telsmann, 2008.
- Autorengruppe Bildungsberichterstattung: *Bildung in Deutschland 2010*. Bielefeld: W. Ber- telsmann, 2010. [http://www.bildungsbericht.de/daten2010/bb_2010.pdf]
- U. Beicht en J.G. Ulrich, J.G. (2008): Welche Jugendlichen bleiben ohne Berufsausbildung? Analyse wichtiger Einflussfaktoren unter besonderer Berücksichtigung der Bildungs- biographie. In: *BIBB Report*, Bielefeld: Bertelsmann, jg. 2, nr. 6, 2008, blz. 1-16. [http://www.bibb.de/dokumente/pdf/a12_bibbreport_2008_06.pdf]
- U. Beicht, M. Friedrich en J.G. Ulrich, J. G. (2008): *Ausbildungschancen und Verbleib von Schulabsolventen*. Bielefeld: Bertelsmann, 2008.
- H. Benner: Gemeinsames Ergebnisprotokoll des Bundes und der Länder. In: G. Cramer, H. Schmidt en W. Wittwer (red.): *Ausbilder-Handbuch – Aufgaben, Strategien und Zu- ständigkeiten für Verantwortliche in der Aus- und Weiterbildung*. Grundwerk und Lo- seblatt-Sammlung. Köln: Deutscher Wirtschaftsdienst 1994.
- BIBB [Bundesinstitut für Berufsbildung] (red.): *Ausbildungsordnungen und wie sie entste- hen...* Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung, 2007. [http://www.bibb.de/dokumente/pdf/a45_entstehung-von-ausbildungsordnungen.pdf]
- BMBF [Bundesministerium für Bildung und Forschung] (red.): *Berufsbildungsbericht 2011*. Bonn, Berlin: BMBF, 2011. [http://www.bmbf.de/pub/bbb_2011.pdf]
- Bundesagentur für Arbeit (red.): *Beruf aktuell. Lexikon der Ausbildungsberufe 2011/2012*. Bielefeld: W. Bertelsmann, 2011. [<http://www.arbeitsagentur.de/zentraler-Content/Veroeffentlichungen/Ausbildung/Lexikon-Ausbildungsberufe.pdf>]
- G. Busse, S. Berkhof en K. Meijer: *Beroepsonderwijs in Duitsland*. Düsseldorf, Nijmegen: ROC Nijmegen, IHK-Vereinigung, Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt, mei 2006. [<http://www.euregio.org/intabox/medienarchive/publikationen/Onderwijssystem%20Duitsland.pdf>]
- G. Busse en C. Klein: *Duale Berufsausbildung. Betriebs- und Dienstvereinbarungen. Analyse und Handlungsempfehlungen*. Frankfurt a.M.: Bund-Verlag, 2010.
- G. Busse en A. Ivens: Deutsch-niederländische Ausbildung im Hotel- und Gaststättenmana- gement. In: *berufsbildung*, jg. 65, nr. 128, april 2011, blz. 26-27.
- European Commission (red.): *Organisation des Bildungssystemen in der Bundesrepublik Deutschland 2006/07*.
- G. Feller: Ausbildungen an Berufsfachschulen – Entwicklungen, Defizite und Chancen. In: *Berufsbildung in Wissenschaft und Praxis*, nr. 4, 2004, blz. 48-52.

- D. Frommberger. Transitions and Research on Transitions in Vocational Education and Training. In: U. Hippach-Schneider en B. Toth (red.): *ReferNet-Research Report Deutschland. VET Research Report 2009*. Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung, januari 2010. [<http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2010/73317.pdf>]
- U. Hippach-Schneider, K.A. Hensen en K. Schober: *Germany. VET in Europe – Country Report 2011*. Thessaloniki: Cedefop, 2011.
- G. Kutscha: Berufsvorbereitung im Spannungsfeld zwischen Chancenförderung und Selektion benachteiligter Jugendlicher. In: Bundesinstitut für Berufsbildung (red.): „*Wir brauchen hier jeden, hoffnungslose Fälle können wir uns nicht erlauben*“ – Wege zur Sicherung der beruflichen Zukunft in Deutschland. Bielefeld: Bertelsmann, 2005.
- J.-P. Pahl, Jörg-Peter: *Berufsfachschule. Ausformungen und Entwicklungsmöglichkeiten*. Bielefeld: Bertelsmann, 2009.
- M. Ruf,: *Akzeptanz vollzeitschulischer Berufsabschlüsse auf dem Arbeitsmarkt. Übergangsprobleme, Ursachen und Erklärungsansätze der Berufsbildungsforschung*. Saarbrücken: Vdm Verlag Dr. Müller, 2008.
- J.G. Ulrich: Jugendliche im Übergangssystem- eine Bestandsaufnahme. In: *Berufs-und Wirtschaftspädagogik –online*, bwp@spezial4, 2008. [<http://www.bwpat.de/ht2008>]
- A. Zöllner, M. Kremer, G. Walden en D. Euler (red.): *Vollzeitschulische Berufsausbildung – eine gleichwertig Partnerin des dualen Systems*. Berichte zur beruflichen Bildung. Bielefeld: Bertelsmann, 2006.